

УДК 811.111'42

МОВНА АКТУАЛІЗАЦІЯ НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ПРОЯВУ ЕМОЦІЙ ПЕРСОНАЖІВ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ДЖ. ОСТІН «SENSE AND SENSIBILITY»)

Підгорна А. Б.

Запорізький національний технічний університет

У статті досліджено особливості передачі невербальних засобів прояву емоцій персонажів за допомогою мови. Наведено існуючі класифікації невербалики та проілюстровано варіанти їхньої мовної актуалізації на матеріалі роману Дж. Остин «Почуття і чуттєвість». Підкреслюється роль невербалики при передачі емоцій персонажів та створенні загальної емоційності твору.

Ключові слова: емоції, емоційність, художній текст, вербальні засоби, невербалика, конотація.

Подгорная А. Б. Языковая актуализация невербальных способов проявления эмоций персонажей (на материале романа Дж. Остин «Чувства и чувствительность»). В статье рассматриваются особенности передачи невербальных способов проявления эмоций персонажей с помощью языковых средств. Рассматриваются существующие классификации невербалики и иллюстрируются варианты их языковой актуализации на материале романа Дж. Остин «Чувства и чувствительность». Подчеркивается роль невербалики при передаче эмоций персонажей и создании общей эмоциональности произведения.

Ключевые слова: эмоции, эмоциональность, художественный текст, вербальные средства, невербалика, коннотация.

Pidgorna A. B. Lingual actualization of non-verbal means of expressing emotions by literary characters (on the basis of J. Austen's novel "Sense and Sensibility"). The article is focused on the peculiarities of non-verbal means of lingual actualization in literary text. Since emotions play a very important role in conveying key messages of the text, it seems topical enough to study them in detail, especially the manifestation of non-verbal means through language. Jane Austen's novel "Sense and Sensibility" appears to be a perfect material for such a research because this author's literary works are characterized by intense emotiveness and particular attention to her characters' inner world.

Key words: emotions, emotionality, literary text, verbal means, non-verbal means, connotation.

Постановка проблеми. Емоції є однією з форм відображення дійсності, своєрідною реакцією на ситуації та події, що відбуваються в нашому повсякденному житті. Подібна вагомість ролі емоцій в людській свідомості обумовлює необхідність їх більш детального вивчення. Саме тому емоційна сфера є предметом глибокого і різноаспектного аналізу, що проводиться представниками різних наук, в першу чергу, психологами та філософами. Не оминають цієї теми і лінгвісти. Для них інтерес представля-

ють мовні засоби, що використовуються для вираження почуттів мовця і для емоційного впливу на реципієнта. У процесі безпосередньої комунікації емоції можуть виражатися за допомогою екстралінгвальних засобів, міміки та пантоміміки. У письмовому варіанті ці фактори кодуються за допомогою мовних засобів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед різножанрових продуктів літературної діяльності людини зі світом емоцій і почуттів, в першу чергу, співвідноситься художній текст. Вивчення лінгвальних засобів вираження емоцій цікаве тим, що про справжню природу

© Підгорна А. Б. Мовна актуалізація невербальних засобів прояву емоцій персонажів (на матеріалі роману Дж. Остин «Sense and sensibility»)

людських почуттів та емоцій, про їхню силу можна дізнатися завдяки тій формі, якої вони набувають за допомогою слова. Такі доробки є важливими як для усвідомлення ідейного змісту художнього тексту, так і для розуміння людської психології в цілому. Окрім того, аналіз мовних засобів передачі емоцій персонажів відбиває і специфіку бачення світу емоцій самим автором, що може бути відмінним від стандартного, а отже свідчити про специфіку індивідуально-авторської моделі світу.

Саму тому **актуальним** вважаємо вивчення мовні засоби передачі емоцій в романі Джейн Остін «Почуття і чуттєвість», сама назва якого свідчить про вагомість ролі, яку відіграють в цьому творі емоції. Як відомо, в реальному житті емоції можуть виражати як вербально, так і невербально. І хоч художній текст має в своєму розпорядженні лише мовні засоби, автори намагаються передати з їхньою допомогою і невербальні прояви емоцій. Вважаємо, що аналіз мовної об'єктивації невербальних засобів відбиття емоцій персонажів є більш цікавим з погляду розуміння специфіки авторського світосприйняття світу емоцій.

Отже, **об'єктом** дослідження в статті є невербальні прояви емоцій персонажів роману Джейн Остін «Почуття та чуттєвість», а **предметом** – засоби їхньої мовної реалізації на сторінках зазначеного твору.

З цієї причини **метою** цієї статті є виявлення специфіки мовної актуалізації невербальних засобів передачі емоції персонажів у художньому творі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Емоції є невід'ємною частиною людського існування та відіграють значну роль у житті людей, адже саме емоції є однією з форм відображення світу і відбивають душевні переживання, хвилювання, почуття [6, 30]. Загальна кількість емоцій, що фіксуються тлумачними словниками, дуже велика. Однак, учені-психологи вирізняють фундаментальні або базові емоції, кількість яких варіюється з погляду представників різних шкіл. Популярною є класифікація, запропонована американським психологом К. Ізардом. Вчений виділяє такі базові

емоційні стани: задоволення, інтерес, презирство, сум, сором, гнів, здивування, відраза [2, 63]. Загальноприйнятим є також розмежування емоцій за аксіологічною ознакою (позитивні та негативні) і модальністю (радість, інтерес, сум тощо).

Емоції можуть бути виражені різними способами: у вигляді емоційних реакцій, що є зовнішнім способом вираження емоцій, або у вигляді емоційного стану, який відображає внутрішні переживання людини, але при цьому не має зовнішнього вираження.

Важливою особливістю емоцій є їхня комунікативна здатність. Емоції пронизують усю комунікативну діяльність людини, усі сфери її життя і відображаються на всіх рівнях мови. Мовлення є найважливішою формою вираження емоцій людини. Під вираженням емоцій розуміють їхнє опосередкування, маніфестацію у мовленні, що супроводжується внутрішнім та зовнішнім переживанням [5, 32].

Існує два способи вираження емоцій: вербальний (за допомогою мовних засобів) та невербальний (міміка, жести, пантоміміка тощо) [6, 96]. Треба визнати, що другий спосіб переважає над першим, оскільки емоція – короткотривале почуття і ми нерідко відчуваємо труднощі, намагаючись підібрати найбільш влучні мовні засоби її вираження.

Особливо нагальною є проблема передачі емоцій для художньої літератури. Письменник має осмислити та відобразити всі моменти буття своїх героїв: не тільки вчинки та слова, але й інтонацію, жести, міміку, пози, погляд. З одного боку, поєднуючи вербальну та невербальну інформацію, автор максимально точно відображає комунікативну ситуацію, з іншого – це дає йому можливість глибше проникнути в душу персонажа, створити його динамічний (психологічний) портрет. Через механіку й моторику дій персонажів письменники прагнуть висвітлити психологічну основу жестів, учинків тощо [3, 114]. Опис поведінки, міміки та жестів сприймається читачем як індикатори тих чи інших емоцій. Саме завдяки опису автором невербаліки читач уявляє, якою саме була поведінка персонажа у процесі комунікатив-

ного акту. Автор намагається створити гармонічне співвідношення між діалогами персонажів та їхніми діями, бо інколи вилучення невербальної інформації з тексту може призвести до неправильного розуміння вербальної реакції героїв.

Так, невербальними засобами вираження емоцій можна вважати: міміку (*grinned*), контакт очима (*stared, fixed eyes upon*), жести (*clapped hands together*), хода (*lunged forward*), постави людського тіла (*was standing for a moment, teetering on two withered legs*), різноманітні психофізіологічні симптоми (*paled, crimsoned*). Валиву роль у цьому випадку відіграє експресія обличчя, яка характеризує переживання людини, її емоційний стан та ставлення до оточуючої дійсності. Наприклад, дієслово *to wince* є характерним мімічним вираженням при переживанні індивідом емоції відрази та існує незалежно від мови, зберігаючи своє значення. До мімічних рухів також відносять такі засоби вираження емоцій, як сльози, широко розкриті очі, посмішка або, навпаки, сумний вираз обличчя [7, 411].

До невербальних засобів також можна віднести серцебиття людини, що може пришвидшуватися або сповільнюватися залежно від ситуації або її наслідків, розслаблення або напруження м'язів обличчя, активну жестикуляцію під час розмови або почервоніння. Лексичний опис емоційних кінем та просодем відтворює атмосферу емоційних переживань, викликаючи в реципієнта почуття, що відповідають наміру автора. Це відбувається завдяки універсальності експресивного компоненту та можливості його декодування:

Her face was crimsoned over, and she exclaimed, in a voice of the greatest emotion... (1).

Цей опис кінеми обличчя сигналізує читачеві про сильне хвилювання, яке не може приховати ця жінка. Щодо психомоторних засобів вираження емоцій (жестів, постав тіла і т.п.), то вони виконують функції супроводу та посилення (або доповнення) емоцій.

Усі виявлені в романі невербальні ознаки дій осіб можна звести до цілісного жестово-

мімічного портрета персонажа, що є засобом створення динамічного, або психологічного портрета. Діалектика психічних станів, типова поведінка та її зміни, манери, все, що відображається у мимовільних чи свідомих рухах тіла, дозволяють створити більш точний художній образ, схарактеризувати героя, виокремити його серед інших [3, 118].

У художньому творі використовується увесь спектр жестів, притаманний спілкуванню. Враховуючи останні тенденції у дослідженні невербальних засобів комунікації, видається за доцільне класифікувати немовні засоби спілкування на такі складові:

- паралінгвістика, об'єктом якої є вокалізація, тобто якість голосу, інтонація, паузи тощо;
- оптико-кінетична система, до складу якої входять жести, міміка, пантоміміка;
- проксеміка, орієнтована на характеристику просторових потреб людини [4, 257].

Звукова палітра невербального спілкування персонажів різноманітна і виразна, вона має різну конотацію: позитивну, негативну і відверто іронічну. Різні види сміху, що використовує автор у численних сюжетних ситуаціях, створюють яскраві, виразні образи живого, емоційного спілкування персонажів, що підсилює експресивність викладу.

Sir John did not much understand this reproof; but he laughed as heartily as if he did, and then replied (1).

Good gracious! (giggling as she spoke) (1).

Також емоційний стан персонажів досягається автором шляхом посилення звуків. Гучний голос може виражати різні стани: радість, побоювання бути незрозумілим або отримати відмову, наполегливість, гнів, хвилювання та ін. [1, 21]. Ілюстрацією використання автором саме гучного голосу може бути такий приклад: «*Months!*» *cried Marianne, with strong surprise. «No – nor many weeks*» (1). Звуковий сигнал тут посилюється психологічним станом героїні, охопленої нестримним розчаруванням.

Емоційною конотацією наділені і зітхання персонажів. Вони, як правило, розкривають психологічний стан героїв. Так, зітхання геро-

їні має достатньо переконливий емоційний характер в поданому нижче прикладі:

«*I am not wishing him too much good,*» said Marianne at last **with a sigh** (1).

На гучність, інтенсивність звукового сигналу вказує контекст, що супроводжує фонетичні невербальні засоби. Наприклад, опис голосу героя дає нам зрозуміти, що він перебуває у розгубленому і тривожному стані: *Edward turned hastily towards her, on hearing this, and, in a voice of surprise and concern, which required no explanation to her, repeated* (1).

Кінетичні компоненти невербального спілкування в тексті роману Джейн Остін представлені більш значною групою слів. Сюди відносяться різні мімічні вирази, зміна кольору обличчя, жести, пози. Найбільш часто вербальне спілкування персонажів супроводжується характерною мімікою або жестами. Герої роману, замість слів, посміхаються у відповідь, наприклад: *Mrs. Dashwood smiled, and said nothing* (1).

До яскравих мімічних засобів можна віднести і зміну кольору обличчя персонажа. Ця якість характеризує крайню схвильованість героя і сприяє передачі його внутрішнього, емоційного стану, що також підсилює експресивність: *Elinor blushed in spite of herself. Lucy bit her lip, and looked angrily at her sister* (1).

Ці невербальні мімічні засоби підсилюють словесний вплив персонажів, наповнюють сцену дією, надають їй динамічність, допомагають створити в уяві характерні образи спілкування між людьми.

Частотним у художньому тексті, як і у процесі спілкування, є функціонування репрезентантів несловесних дій замість вербального висловлювання. Наприклад, для підтримки

мовця, підтвердження розуміння його слів та згоди використовується кивок головою, незгода виказується хитанням голови, етикетні жести (поцілунок, рукостискання) теж переважно не супроводжуються словами [3, 118]:

Elinor smiled, and shook her head (1).

He saw her concern, and coming to her, took her hand, pressed it, and kissed it with grateful respect (1).

Не менш виразні і жести героїв роману: *Here Marianne, in an ecstasy of indignation, clapped her hands together, and cried* (1).

Процес спілкування герої супроводжують й іншими жестами, які природно вбудовуються в контекст, вносячи в нього життєвість, конкретність, дієвість, достовірність.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Невербальне спілкування у тексті художнього твору супроводжує вербальні ситуації, уточнюючи їх і надаючи їм більш емоційний та виразний характер. Невербальні компоненти роблять комунікативний процес більш переконливим, достовірним, наочним і виразним. Дослідження невербальних засобів передачі емоцій через мову художнього тексту уможливило краще пізнання твору, більш ґрунтовний аналіз персонажів, а також вивчення лінгвальних особливостей стилю автору та специфіки його індивідуально-авторської моделі світу. Як перспективу подальшого дослідження вбачаємо аналіз способів перекладу мовних засобів передачі невербальних персонажів українською мовою, що гіпотетично дозволить виявити відмінності між англійською та українською мовними картинками світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Верещагин Е. М. О своеобразии отражения мимики и жестов вербальными средствами / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров // Вопросы языкознания. – 1981. – № 1 – С. 17-29.
2. Изард К. Э. Психология эмоций / К. Э. Изард. – СПб. : Питер, 2002. – 752 с.
3. Корнева Л. М. Мовна репрезентація невербальної поведінки героїв художнього твору та її роль у тексті [Електронний ресурс] / Л. М. Корнева // Філологічні науки: зб. наук. пр. – 2011. – № 1(7). – С. 114-120. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/fil_nauk/2011_1/Korneva.pdf.
4. Мартинова О. М. Особливості вираження емоційних станів персонажів сучасної англійської літератури невербальними засобами / О. М. Мартинова // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2004. – № 19. – С. 257-259.

5. Шаховский В. И. Значение и эмотивная валентность единиц языка и речи / В. И. Шаховский. – М. : Высш. шк., 1984. – 215 с.

6. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе (на материале английского языка) / В. И. Шаховский. – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1987. – 192 с.

7. Шумейко О. В. Місце невербальних компонентів вираження емоцій у процесі комунікації (на матеріалі англійської мови) / О. В. Шумейко // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. – 2010. – № 7. – С. 410-413.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Austen J. Sense and sensibility [Електронний ресурс] / Jane Austen // The Literature Page. – 2003. – Режим доступу : <http://www.literaturepage.com/read/senseandsensibility.html> (10.11.03). – Назва з екрану.